

ІСТОРІЯ

підручник

держави
та права
України

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

**ІСТОРІЯ
ДЕРЖАВИ І ПРАВА
УКРАЇНИ**

Підручник

Харків 2018

УДК 340.15: 930(477)(0.76)

I-89

Рецензенти:

О. Н. Ярмиш – доктор юридичних наук, професор

О. В. Марцеляк – доктор юридичних наук, професор

С. Д. Сворака – доктор історичних наук, доктор юридичних наук,
професор

I-89

Історія держави та права України: підручник. За заг. ред. док. юрид. наук, проф. О. М. Бандурки / О. М. Головка, В. А. Греченко, О. А. Гавриленко, І. А. Логвиненко, С. Ю. Обрусна, В. Є. Кириченко та ін. Передмова О. М. Бандурки. Харків: Майдан, 2018. 640 с.

ISBN 978-966-372-706-6.

У підручнику розглянуті стародавні держави які в минулому існували на сучасних українських територіях, та їх право, держава і право Київської Русі, утворення та становлення державного устрою Галицько-Волинського князівства, правовий статус українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої, процеси державотворення і права в Запорізькій Січі, Українська Козацька держава та її право, правовий статус українських земель у період втрати державності, зокрема, суспільно-політичний устрій і право на українських землях у складі Російської імперії та Австрійської (Австро-Угорської) імперії, державний лад і право періоду Української революції 1917 – 1921 років та держави і права Української РСР у складі Радянського Союзу. Історія держави і права сучасної України розглянута в процесі проголошення незалежності і суверенітету України, розбудови незалежної Української держави, формування її правової системи з урахуванням того, що сучасна незалежна Україна є спадкоємцем усієї правової спадщини, яка впродовж віків створювалась на українських землях.

Особлива увага в підручнику приділена сучасній Українській державі, зокрема, розглянуті державно-правові основи проголошення незалежності України, заснування державної символіки, конституційний процес та ухвалення Конституції України 1996 року, введення нової для української державності посади – посади Президента України як глави держави, робота органів законодавчої, виконавчої і судової влади, системи місцевого самоврядування, розвиток права і правоохоронної системи.

Автори підручника, спираючись на наукові досягнення вітчизняних і зарубіжних учених, створили сучасне науково-навчальне видання з історії держави і права України, яке має системний характер, послідовно і в доступній формі розкриває основні етапи формування державного устрою та виникнення і розвиток права, судових органів і судового процесу на українських землях у різні часи.

Матеріал подано відповідно до програми курсу «Історія держави і права України» у вищих юридичних навчальних закладах. Підручник містить глосарій понять і термінів, питання до самоконтролю, список джерел, підручників, навчальних посібників, спеціальної та історичної літератури.

Для науковців, викладачів, аспірантів, ад'юнктів, студентів, юристів-практиків, широкого загалу читачів.

УДК 340.15: 930(477)(0.76)

ISBN 978-966-372-706-6

© О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін,
Б. Г. Головка та ін. 2018

Авторський колектив:

- Вступ – доктор юридичних наук, професор О. М. Бандурка
- Розділ 1 – доктор юридичних наук, професор О. М. Головка
- Розділ 2 – доктор юридичних наук, професор О. А. Гавриленко,
викладач Є. С. Логвиненко
- Розділ 3 – кандидат історичних наук, доцент І. А. Логвиненко,
кандидат юридичних наук, доцент І. Д. Коцан, доктор
історичних наук, професор В. А. Греченко
- Розділ 4 – кандидат історичних наук, доцент І. А. Логвиненко,
кандидат юридичних наук, доцент І. Д. Коцан
- Розділ 5 – доктор історичних наук, професор В. А. Греченко,
кандидат історичних наук, доцент Б. Г. Головка
- Розділ 6 – доктор юридичних наук, доцент С. Ю. Обрусна,
- Розділ 7 – доктор юридичних наук, доцент С. Ю. Обрусна,
доктор історичних наук, професор В. А. Греченко
- Розділ 8 – доктор юридичних наук, професор В. Є. Кириченко
- Розділ 9 – доктор історичних наук, професор В. А. Греченко,
кандидат історичних наук, доцент Г. Г. Дедурін, кан-
дидат історичних наук, доцент С. Ю. Іванов
- Розділ 10 – кандидат юридичних наук, доцент Ю. А. Холод,
кандидат юридичних наук Ю. Ю. Пайда
- Розділ 11 – кандидат юридичних наук, доцент Ю. А. Холод
- Розділ 12 – кандидат юридичних наук, доцент Ю. А. Холод,
кандидат юридичних наук Ю. Ю. Пайда
- Розділ 13 – доктор юридичних наук, професор О. А. Гавриленко,
доктор юридичних наук, доцент М. Ю. Бурдін
- Розділ 14 – доктор історичних наук, професор В. А. Греченко,
кандидат юридичних наук, доцент Л. В. Сатейко
- Розділ 15 – доктор юридичних наук, професор О. М. Бандурка,
кандидат юридичних наук, доцент Ю. О. Залуженна,
кандидат юридичних наук, доцент О. Г. Юшкевич,
кандидат юридичних наук, доцент Ю. М. Перерва,
кандидат юридичних наук В. В. Лазарєв

ЗМІСТ

ВСТУП	8
Розділ I ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ ЯК НАУКА І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА, ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ СУСПІЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ НАУК	
§ 1. Історія держави і права України та її предмет	12
§ 2. Історія держави і права України як наукова спеціальність і навчальна дисципліна	18
§ 3. Функції науки історії держави і права України	26
§ 4. Методологія історії держави і права України	27
§ 5. Джерела історії держави і права України	30
Розділ II СТАРОДАВНІ ДЕРЖАВИ І ПРАВО НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	
§ 1. Найдавніші ранньодержавні утворення	39
§ 2. Скіфські ранньодержавні утворення	41
§ 3. Античні держави північного причорномор'я.....	47
Розділ III ДЕРЖАВА ТА ПРАВО КИЇВСЬКОЇ РУСІ (ДР. ПОЛ. IX – СЕР. XIII СТ.)	
§ 1. Русь (Руська держава) та її право	69
§ 2. Теорії походження Руської держави. Норманська теорія	70
§ 3. Терміни «Русь», «Руська земля» та політична історія Київської Русі	73
§ 4. Державний устрій Руської Держави (Київської Русі)..	77
§ 5. Основні риси права Руської Держави (Київської Русі)	83
§ 6. Основні риси цивільно-правових та кримінально-правових відносин	89
§ 7. Суд та судочинство в Київській Русі	95
Розділ IV. ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКЕ КНЯЗІВСТВО	
§ 1. Утворення та становлення Галицько-Волинської держави	120
§ 2. Державний устрій	123
§ 3. Правова система Галицько-Волинського князівства ..	124

Розділ V. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО ТА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

- § 1. Державний устрій на українських землях у період Литовсько-польського владарювання 129
- § 2. Суспільний лад..... 137
- § 3. Основні риси права Литовсько-польської доби..... 140
- § 4. Суд та судочинство на українських землях в Литовсько-польську добу 156

Розділ VI ЗАПОРОЗЬКА СІЧ: ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ

- § 1. Процеси державотворення в Запорозькій Січі 181
- § 2. Військово-політичний устрій Запорозької Січі 183
- § 3. Козацьке звичаєве право..... 187

Розділ VII УКРАЇНСЬКА КОЗАЦЬКА ДЕРЖАВА ТА ЇЇ ПРАВО

- § 1. Формування держави. Органи влади та управління в козацькій державі 190
- § 2. Українська державність під іноземною зверхністю (друга половина XVII – XVIII ст.)..... 197
- § 3. Суспільний лад Української козацької держави – Гетьманщини 205
- § 4. Основні риси окремих галузей права 208
- § 5. Юридичний процес та судоустрій в Українській козацькій державі 214

Розділ VIII ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ТА АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЙ

- § 1. Органи влади й управління Російської імперії на українських землях 237
- § 2. Право Російської імперії на українських землях .. 252
- § 3. Цивільно-процесуальне судочинство на українських землях в складі Російської імперії 258
- § 4. Кримінальне процесуальне судочинство на українських землях в складі Російської імперії 267
- § 5. Державно-політичний устрій і право на українських землях у складі Австро-Угорської імперії 278

Розділ ІХ ДЕРЖАВА І ПРАВО ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917 – 1921 РОКІВ)

§ 1. Відродження української державності і права за часів Центральної Ради 294

§ 2. Основні риси права Української народної республіки часів П. Скоропадського 304

§ 3. Українська держава 311

§ 4. Директорія Української народної республіки 320

§ 5. Історія держави і права Західно-української народної республіки 332

§ 6. Загальна характеристика процесуального права в добу Української революції 342

Розділ Х ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ В 20-40 РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

§ 1. Державний устрій УСРР у 20 – 30-ті роки 356

§ 2. Право України у 20-х – 30-х рр. ХХ ст. 364

§ 3. Цивільно - процесуальне право УСРР 1920-х рр. та його кодифікація 372

§ 4. Адміністративний процес в УСРР 380

§ 5. Конституційне та надзвичайне законодавство 30-х років 385

§ 6. Судові та правоохоронні органи 397

Розділ ХІ УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕСПУБЛІКА У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939 – 1945 РР.)

§ 1. Приєднання західноукраїнських земель до складу УРСР 408

§ 2. Органи влади й управління у воєнні роки (1941 – 1945 рр.) 413

§ 3. Окупаційний режим. Рух опору 418

§ 4. Законодавство воєнного часу 422

Розділ ХІІ ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНСЬКОЇ РСР У ПОВОЄННІ РОКИ ТА В ПЕРІОД ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ (1945 – 1960 РР.)

§ 1. Реформування органів влади і управління в повоєнні роки 429

§ 2. Зміни у правовій системі УРСР 436

**Розділ XIII ДЕРЖАВА І ПРАВО УКРАЇНСЬКОЇ РСР У ПЕРІОД
ПОГЛИБЛЕННЯ КРИЗИ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ (СЕРЕДИНА
1960 – SEREДИНА 1980 РОКІВ)**

- § 1. Зміни у суспільно-політичному ладі УРСР 447
- § 2. Правоохоронні та правозахисні органи УРСР 463
- § 3. Джерела та основні риси права УРСР 472
- § 4. Суд та юрисдикційний процес 481

Розділ XIV УКРАЇНСЬКА РСР В РОКИ ПЕРЕБУДОВИ

- §1. Суспільно-політична ситуація в Українській РСР
у 80-тих роках ХХ століття 488
- § 2. Законодавство УРСР в роки перебудови 494
- § 3. Суд і процес в Українській РСР в роки перебудови .. 519

**Розділ XV ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ І РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ
СИСТЕМИ УКРАЇНИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ**

- § 1. Державно-правові основи проголошення
незалежності України..... 523
- § 2. Конституційний процес в незалежній Україні.
Конституція 1996 року 530
- § 3. Державний лад..... 538
- § 4. Президент України – глава держави 542
- § 5. Органи виконавчої, законодавчої та судової влади 547
- § 6. Становлення судової системи в Україні (1991 –
2017 рр.) 555
- § 7. Місцеве самоврядування 562
- §8. Джерела та основні риси права 568
- § 9. Правоохоронна система України 582
- § 10. Державна символіка 603

ГЛОСАРІЙ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ 610

**РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ
ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ» 627**